

Institutionen för individ och samhälle
Socialpedagogiska programmet

Godmanskap ett ouppmärksammat arbete

(Chief guardianship an unobservant task)

av

Wenche Eléhn & Maria Svantesson

C-uppsats i socialt arbete, 10 poäng

Handledare: Lars Rönmark

Vänersborg, maj 2005

Godmanskap ett ouppmärksammat arbete
(Chief guardianship an unobservent task)
Maj 2005
Författare: Wenche Eléhn & Maria Svantesson

Sammanfattning

I Sverige finns ca 37 000 gode män. Deras uppdrag består av tre delar förvalta egendom, bevaka rätt och sörja för person. Uppdrag som god man beviljas i huvudsak av överförmyndare till den som på grund av sjukdom, psykisk störning eller försvagat hälsotillstånd, inte klarar sin situation. God man kan också förordnas till omyndig och då som ställföreträdare för förmyndare.

Syftet med uppsatsen är att beskriva god man och dess uppgifter med fokus på sörja för person. Vem blir god man och varför? Vilka kunskaper och förmågor är nödvändiga hos den gode mannen? Vilka krav ställs på det offentliga systemet?

I undersökningens historiska del beskrivs framväxten av godmansuppdraget och uppdraget diskuteras med liknande hjälpformer. En intervjuundersökning har genomförts med överförmyndare och åtta gode män i två kommuner.

Undersökningen visar att de olika delarna i godmansuppdraget är svåra att särskilja, vilket leder till att god man ofta utför mer än beslutet säger. Där sörja för person inte ingår i uppdraget, utförs ett större ideellt arbete av de gode männen och här kan en skillnad ses mellan de aktuella kommunerna.

Studien visar att god man utför en stor insats i samhället i form av ideellt arbete. För att förbättra kvaliteten i godmansuppdraget krävs en obligatorisk utbildning, där delar av svensk lagstiftning ingår. Uppdraget som god man behöver tydliggöras i förhållande till näraliggande aktörers uppdrag. Det är av stor vikt att utvärdering görs av redan befintliga aktörer innan det skapas nya roller på arenan.

God man, förmyndare, föräldrabalken

Abstract

In Sweden there are approximately 37 000 trustees. Their mission consists of three different tasks: to hold property in trust, to look after rights and to care for the person. An assignment as a trustee is mainly granted by a cheifguardien to a person who due to illness mental disturbance or health deterioration, is unable to manage their own situation.

The aim of this paper is to describe the role of the trustee and his/her tasks with focus on the last of these tasks i.e. the care for the person. Who becomes a trustee and why? What knowledge and which abilities are necessary in a trustee? Which are the demands on the public social system?

In the historical part of this piece of research the development of the mission as a trustee is described as well as compared to other means of assistance. Interviews have been made with a chief guardian and eight trustees in two local authorities. The different parts, of the trustee mission, are difficult to separate and therefore the trustee often does more than what is actually in the decision / verdict. Where caring for the person is not included in the mission, a greater voluntary job is accomplished by the trustee and in this respect there is a difference between the two local authorities mentioned.

This paper shows that trustees make a great effort for society through voluntary, non-remunerated work. In order to ameliorate the quality of trustee mission, a compulsory education is demanded, into which parts of the Swedish jurisdiction should be integrated. The mission of the trustee needs to be clarified and put in relationship to other similar tasks and to the other professional actors doing this work. It is of great importance that the present system and its different professional roles are evaluated before new professional roles are developed.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	sid. 6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	sid. 7
2 Metod.....	sid. 8
2.1 Urval.....	sid. 9
2.2 Intervjuunderlag.....	sid. 10
2.3 Analys.....	sid. 11
3 God man i historiskt perspektiv.....	sid. 13
3.1 I begynnelsen var.....	sid. 13
4. God man i juridisk mening.....	sid. 16
4.1 1995 års reform.....	sid. 16
5. Begreppsgenomgång.....	sid. 20
5.1 Förmyndare.....	sid. 20
5.2 God man för myndiga.....	sid. 21
5.3 God man för omyndiga.....	sid. 23
5.4 Förvaltare.....	sid. 24
5.5 Personligt ombud.....	sid. 26
5.6 Kontaktperson.....	sid. 26
6. Redovisning av intervjuer.....	sid. 28
6.1 Frågor och svar hos överförmyndare.....	sid. 28
6.2 Sammanställning av tematiserade intervjuer.....	sid. 31
7 Diskussion.....	sid. 36
7.1 En kritisk röst, behövs gode män.....	sid. 36
7.2 Vem blir god man och varför.....	sid. 38
7.3 Vilka kunskaper och egenskaper bör en god man ha.....	sid. 38
7.4 Vilka krav på kunskapsförmedling ska vi ställa på överförmyndarna.....	sid. 39

7.5 Förvalta egendom, bevaka rätt, sörja för person.....	sid. 40
8 Avslutning.....	sid. 43
Referenser.....	sid. 44
Bilaga 1, Intervjuguide.....	sid. 46
Bilaga 2. Brev.....	sid. 48

1 Inledning

Vår studie ska handla om uppdraget god man. Ingen av oss har sedan tidigare någon erfarenhet av god man. När en av författarna jobbade inom äldreomsorgen blev hon mycket förvånad när en sjuksköterska hävdade att god man har ansvar för hur den enskilde har det på sitt boende rent omvårdnadsmissigt och socialt. Trots att hon hade uppdrag som kontaktperson hade hon aldrig blivit kontaktad av någon av de boendes gode man, underligt kan man tycka när cirka 70 % av de boende hade god man. Här väcktes ett intresse om vad som egentligen ingick i deras uppdrag. Den andre författaren har reagerat på massmedias skrivelser om misskött godmansuppdrag. Efter en gemensam föreläsning där ansvarig lärare tillfrågades vad en god man har för uppdrag blev vi bemötta med en axelryckning och svaret ”vet inte”. Nu väcktes en stor nyfikenhet hos oss båda och läraren var inte sen att föreslå frågan som ett ämne till en kommande C-uppsats.

Vår resa startade i en avhandling skriven 1883 där en del av utmaningen blev att tolka det ålderdomliga språket. Vi skulle upptäcka att god man är ett fenomen som varit med under en lång tid utan att ha förändrats något nämnvärt. Det blev för oss nödvändigt att göra en tidsresa för att förstå vad godmansuppdraget innebär idag. Vi tog klivet in i en värld där mannen var oemotsagd i sin samhällsposition. Då kvinnan var omyndig var det inte bara ett talesätt ”att mannens ord var lag”. Ända fram till början på 1900-talet var den gifta mannen förmyndare åt sin kvinna.

Övergripping mot individer har skett i alla tider till exempel genom omyndigförklaring, som kunde ske på, i våra ögon, väldigt lösa grunder. Det skrämmande är att så sent som 1989 avskaffades rätten för samhället att omyndigförklara någon. Nu gjordes en vändning i begreppsvärlden den individ som får god man eller förvaltare blir nu huvudman. När det nu gjordes inskränkningar i en människas rättsförmåga begränsades ingreppen till de områden där hjälp behövdes enligt samhället. Här finns två vägar att gå. Den ena är att individen får god man och har då sin rättsförmåga kvar och måste ge sitt samtycke till god mans handlande. Den andra är att individen får *förvaltare* och här är rättsförmågan begränsad inom de områden som individen inte klarar att hantera.

En fascinerande uppehållsplats på vår resa blev debattartikeln ”Utvecklingsstörda snuvas på pengar” av Karl Grunewald före detta medicinalråd på socialstyrelsen. Hans ifrågasättande av uppdraget god man i vårt moderna samhälle väckte hos oss både positiva och negativa känslor. Tillförde onekligen glöd i vårt skrivande.

Vi valde att göra intervjuer med både överförmyndare och gode män i två kommuner, vilket hos oss har väckt både munterhet och förundran. För att ge läsaren en möjlighet att följa arbetet har vi gjort en begreppsgenomgång i kapitel 5 av god man och näralliggande funktioner. Det vi upplevde när vi påbörjade arbetet var att många begrepp gick i varandra och trots att vi tagit del av flera handböcker och annan litteratur anser vi det vara ett virrvarr som bör redas ut. I kapitel 7 har vi gett förslag på åtgärder vi anser skulle kunna leda till en betydligt större klarhet när det gäller betydelsen av god man och hur godmansfrågan ska hanteras.

Vårt främsta syfte är naturligtvis att öka vår egen kunskap men det finns även en förhoppning om att väcka en diskussion om god man och dennes uppdrag. Vi har valt att lägga fokus på god mans ansvar för att sörja för den enskildes person

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att beskriva god man och vad dennes uppgifter är. I den lilla förförståelse som existerade cirkulerade enbart ekonomiska motiv. I Sverige finns ca 37 000 gode män och vi blev förundrade över hur en så stor grupp kan vara så osynlig samtidigt som de utför en viktig insats.

I ett tidigt skede i vår forskningsprocess tog vi del av en D-uppsats av Åsa Hansson (2000). Där upptäckte vi att de frågor som hon skickar vidare, är de tankar vi haft med oss i vårt arbete från början. Våra tankar var vem blir god man och vilka krav ställs på den? Vi har valt att bearbeta Åsas två frågor men vår nyfikenhet skapade ytterligare en forskningsfråga.

Följande tre frågor blir alltså den röda tråden i vårt arbete.

- Vem blir god man och varför?
- Vilka kunskaper och egenskaper, bör en god man ha?
- Vilka krav på kunskapsförmedling ska vi ställa på överförmyndarna?

2 Metod

Då vi är två studenter som skrivit tidigare examinationer väldigt olika var tanken att skriva ihop ganska främmande. Vår gemensamma nyfikenhet på ämnet god man var dock större än bekymret att vi arbetade på olika sätt. Våra olikheter skulle visa sig vara ett lyckokast, vi har inte vikit från varandras sida under hela arbetet och kan understryka att detta varit en gemensam forskningsprocess.

Undersökningen började med att söka på Internet efter avhandling, litteratur, artiklar och nyheter från domstolar, EU, riksdag och regering. Godmanskap visade sig vara ett outforskat område. Någon aktuell avhandling i ämnet fanns inte att tillgå. Vi tog del av slutbetänkandet av utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare i SOU 2004:112. Utredningen lyfter även ett historiskt perspektiv, vilket vi förstod skulle bli nödvändigt att titta närmare på för att förstå var vi står i dag när det gäller godmansuppdrag. När vi tagit del av aktuella handböcker framkom det hur de olika rollerna gick i varandra och en begreppsförklaring skulle bli nödvändig för att kunna följa och förstå resonemanget i vår uppsats. Personligt ombud och kontaktperson var begrepp som inte stod i handböckerna, men som vi valde att ta med på grund av att det inte finns någon tydlig gränsdragning mellan rollerna.

På Internet hittade vi en D-uppsats som handlade om godmanskap och inflytande enligt LSS (Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade), de forskningsfrågor som D-uppsatsen resulterade i överensstämde med våra funderingar och hjälpte oss att begränsa vårt forskningsområde. Vid oklarheter har vi tagit telefonkontakt med Jan Wallgren, stadsjurist i Skövde, Sven Dahlberg, länsstyrelsen Stockholm och före detta förvaltningschef Erik Sehlin.

För att komma vidare i arbetet valde vi att göra en informantintervju med ansvariga i överförmyndarfrågor i kommunerna Bengtsfors och Uddevalla. En informantintervju innebär att prata med en person som själv står utanför den företeelse som studeras, men som har mycket kunskap om ämnet (Holme & Solvang, 1997). Vi började med att ta kontakt med socialkontoret i Bengtsfors och blev informerade om att ansvarig tjänsteman fanns tillgänglig en dag i veckan. Telefon kontakt togs och vi fick tid för ett möte med mycket kort varsel. Vi ansåg oss inte kunna tacka nej trots att vi egentligen hade velat förbereda oss ytterligare någon dag. Det fanns hos oss en rädsla av att förlora tid och att det skulle dra ut på tiden.

Vi hade formulerat nio huvudfrågor som låg till grund för vår intervju. Därefter upprepades processen i Uddevalla kommun, skillnaden var att här fanns en biträdande överförmyndare som var tillgänglig fem dagar i veckan. Vi blev mycket positivt bemötta i båda kommunerna och kände att vi fick många funderingar med oss hem.

När vi gjort intervjuerna med respektive överförmyndare, var vårt nästa mål att ta kontakt med den enskilde gode mannen för att få ytterligare en infallsvinkel och komma närmare själva uppdraget god man. Vår tanke var att göra en enkätundersökning och utifrån den idéen arbetade vi fram ett frågeformulär med fem olika teman, vid handledningen framkom det att för att göra en enkätundersökning trovärdig krävdes ca. 100 utskick och det skulle bli ett alltför stort arbete för den begränsade tid vi hade till vårt förfogande. I en diskussion tillsammans med vår handledare kom vi fram till att en undersökning i form av intervjuer förmodligen skulle ge oss svar på de frågor vi funderade över. De teman vi redan arbetat fram till den tänkta enkäten låg sedan till grund för den intervjuguide som vi skapade för kommande intervjuer (se bilaga 1).

2.1 Urval

Vi bestämde oss tidigt i arbetets gång för att göra våra intervjuer i Bengtsfors kommun och Uddevalla kommun. Bengtsfors valde vi av bekvämlighet, för att få agera på hemmaplan. Då detta är en liten glesbyggs kommun kändes det intressant att ha en större kommun som jämförelse. Valet föll på Uddevalla som är en kommun med cirka fem gånger så stor folkmängd som Bengtsfors.

Vi presenterade vår intervju idé hos överförmyndarna som på ett mycket välvilligt sätt erbjöd sig att plocka ut passande intervju objekt. Här såg vi en risk i att få ett urval som var bekvämt för överförmyndaren. Det hade ju naturligtvis även varit bekvämt för oss som forskare. Bekvämlighetsurval är även något som Holme & Solvang tar upp och påpekar att det kan leda till missvisande slutsatser om gruppen. Att göra en allmän inbjudan till intervjuer medför en risk att gruppen systematiskt avviker sig från gruppen i stort. Vi beslöt oss då för att göra ett obundet slumpmässigt urval som ger alla enheter i gruppen samma möjlighet att komma med i urvalet (Holme & Solvang, 1997). Vårt mål var att göra fem intervjuer i varje kommun, men för att täcka upp eventuellt för stort bortfall slumpades det fram åtta stycken i varje kommun.

Då vi i Bengtsfors fått uppgift om att det fanns ca 70 gode män i kommunen, numrerades alla 1- 70. Härefter valdes var 8:e person ut alltså nummer 8,16, 24 osv. I Uddevalla fanns ca 200 gode män här valdes var 25:e person ut det vill säga nummer 25, 50,75 osv.

Detta sätt att göra urvalet innebar att vår förförståelse och förutfattade meningar inte styrde urvalet. Inte heller överförmyndarna kunde på så sätt styra. Ett slumpmässigt oberoende urval har alltså gjorts.

2.2 Intervju underlag

Undersökningen inleddes. Brev skickades till fem gode män i varje kommun (bilaga 2). Brevet innehöll information om vårt examensarbete, lite fakta och historik om god man, samt en förfrågan om möjligheten till att ställa upp på en intervju. De informerades om att de var slumpmässigt utvalda och skulle komma att vara anonyma samt att vi beräknade ca en timme i intervju tid. Genom att i brevet informera om att vi inom en vecka skulle ta telefonkontakt minimerade vi risken att brevet blev bortglömt och samtidigt fick de mellan brevet och telefonsamtalet tid till att fundera på om de ville medverka eller om de hade några eventuella frågor. Vi uppgav också våra telefonnummer i brevet om de ville ta kontakt med oss. Ur etisk synpunkt kändes detta tillvägagångssätt respektfullt. Brevet sändes även till respektive överförmyndare eftersom vi antog att det var dit man som god man skulle vända sig om det fanns funderingar eller tvivel om detta var seriöst, vi ansåg att överförmyndarna kunde backa upp oss eftersom de visste vad arbetet handlade om.

Genom överförmyndarna hade vi fått en bild av hur god man gruppen ser ut, det är ofta pensionärer som åtar sig detta uppdrag. Det framkom också att den handbok av Kerstin Fällidin som delades ut inte alltid lästes och det var ganska dåligt deltagande på erbjudna utbildningar. Den här informationen gjorde att vi var väldigt angelägna om att vårt språkval i brevet skulle vara lätt att förstå och nå alla. Med ett byråkratiskt språk ansåg vi att det fanns en risk att förlora intressenter. Vi bemödade oss om ett kort brev med en lätt ton som skulle väcka en nyfikenhet till att vilja träffa oss.

Intervjuguiden är indelad i fem olika teman som bygger på våra forskningsfrågor. Under varje tema finns underfrågor knutna till aktuellt tema. Vår intervju består av en blandning mellan öppna och slutna frågor. Framför allt ville vi att de intervjuade skulle definiera begreppen: förvalta egendom, bevaka rätt och sörja för person. Då vi själva upptäckt hur mycket dessa begrepp går i varandra var vår första tanke att ge olika exempel för att underlätta. Vår rädsla att styra svaren gjorde att vi uteslöt exempel och i stället försökte fånga upp svaren med följdfrågor anpassade till varje intervju situation. Repstad hävdar att genom uppmuntran kan man få informanten att själv fördjupa sina svar utan att man som forskare har styr.(Repstad, 1999).

Intervjuguiden utökades med underfrågor som vi ser som mer känsliga till exempel ”Har det hänt att du blivit klandrad i ditt uppdrag som god man”? Repstad tar upp just detta att som nybörjare kan man ha en rädsla att ställa frågor som man tror kan upplevas som obehagliga (Repstad, 1999). Vi upplevde dock ingen obehaglighet att vid intervjuerna ställa frågan även om vi i vårt tänkande inte lyft den från start.

Cirka en vecka efter att vi skickat brevet till de utvalda gode männen delade vi upp antalet samtal och ringde hälften var, vi hade förberett oss genom att boka lokal vissa dagar och finnas tillgängliga över hela dagen för att på så sätt kunna anpassa oss efter eventuella önskemål. Vi blev mycket positivt bemötta i samtalen och alla tackade ja till en intervju. En god man var dock tveksam då huvudmannen nyss avlidit, men var beredd att ställa upp för undersökningens skull. Vi avstod då vi på tonen förstod att det var känsligt. I jämförande kommun lyckades vi inte nå en av de gode männen via telefonkontakt och därför uteblev den intervjun.

Sex av intervjuerna utfördes på neutral plats, Bengtsfors bibliotek och Uddevalla högskola. En intervju ägde rum på en arbetsplats och en utfördes i den gode mannens hem. Holme & Solvang tar upp vikten av miljön där intervjun sker (Holme & Solvang, 1997). Av den anledningen gav vi våra gode män frihet att välja intervjuplats och tid. Vid samtliga intervjuer deltog vi båda två, vi intervjuade eller antecknade varsin gång. För att inte störa intervjun bestämdes att den som antecknade inte fick ställa frågor under själva intervjun utan komplettera eventuella brister när intervjumallen var genomförd. Vid samtliga intervjuer användes kassetbandspelare, vilket de gode männen givit sitt samtycke till. Vi upplevde att vi lyckades få till stånd ett behagligt klimat i varje intervjusituation, det här beror säkert på våra grundliga diskussioner och förberedelser som bland annat skedde i form av rollspel. Det här för att testa hur intervjuguiden fungerade, hur mycket tid som gick åt men även för att se hur intervjuaren reagerade om det kom oväntade svar. Vi visade de intervjuade vår uppskattning genom att efter intervjun överlämna ett tackkort och en tialott, för att de ställde upp med sin tid.

2.3 Analys

Den historiska delen har analyserats genom att plocka ut fakta som varit relevant för forskningsfrågorna i undersökningen. Genom att jämföra dåtid med nutid har det växt fram en förståelse av synen på uppdraget god man. För att förtydliga begreppet god man har en analys av närliggande begrepp varit nödvändigt, för att kunna särskilja rollerna åt. Intervjuerna med överförmyndarna har analyserats genom en gemensam granskning och diskussion av insamlat material. Därigenom har likheter och skillnader framkommit.

Analysen av kassetbanden och intervjusvaren av de gode männen har skett gemensamt. I samband med det här gjordes en matris för att få en överblick över hur de gode männen svarat på våra valda teman, samt om det fanns några skillnader kommunvis. Genom att lyssna och analysera hela materialet tillsammans ger det en bredd i tolkningar och det minskar risken för

att fastna i sina uppfattningar och inte komma vidare. Repstad tar upp vikten av att låta forskarkollegor gå igenom intervjuer och anteckningar för att komma vidare i tolkningsarbetet av materialet (Repstad, 1999). Denna risk har minskat genom att vi har analyserat allt tillsammans med ständiga diskussioner dessutom lägger vi ofta tonvikten vid olika saker. Genom att komprimera materialet i vår matris har kärnan lyfts fram vilket ger oss en del av svaren på våra forskningsfrågor.

3 God man i ett historiskt perspektiv

När Ossian Berger i sin avhandling ”Om tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt om förmyndarekammrar enligt svensk rätt” 1883 beskrev historien pekade han på att den omyndiges vård tidigare helt legat på släktens ansvar.

I äldsta tider var i Sverige vården om de omyndige helt och hållet en släktens angelägenhet. Den äldsta rätten känner ej till andra förmyndare än målsmän, såsom de ursprungligen kallades, fader och moder (tutores naturales) samt sådana, som äljes voro med den omyndige genom skyldskapsband förenade (tutores legitimi): och då kontroll å förmyndarnes förvaltning förs infördes, lades denna i frändernas hand (Berger, 1883 sid.1).

3:1 I begynnelsen var

När man tar del av historien kan man följa den sociala förändring som sker i samhällets syn på omyndig/myndig, släktens ansvar och familjeansvar. Det här har varit grunden till hur godmansuppdraget växt fram. Enligt Giddens är social förändring när en grupp eller ett samhälles grundläggande struktur förändras. Social förändring finns alltid närvarande i socialt liv, men i det moderna samhället har förändringarna blivit starkare (Giddens, 1998).

1667 inrättades i Stockholm en arv och förmyndarkammare som skulle ha hand om förmyndarskapsärenden eftersom det var en stor oreda vad gällde barns arv och rättigheter när obetänkta föräldrar ingick nya äktenskap (Berger, 1883).

1734 kom en allmän stadga om inrättande av förmyndarkammare, vilket fanns i Stockholm sedan 1667 (Fälldin, 1996).

Fram till mitten av 1800-talet saknade de flesta kvinnor ekonomiska och medborgerliga rättigheter. De var omyndiga och fick inte bestämma över sina ägodelar eller ekonomiska tillgångar. För ogift kvinna var det fadern som var förmyndare, om fadern var avliden var det den äldsta brodern till kvinnan som fick ta över rollen. Ingick kvinnan äktenskap var det hennes make som blev förmyndare.

1845 fick döttrarna samma arvsrätt som sönerna, men eftersom de var omyndiga var inte detta till någon nytta (Andersson, 1993). Det utfärdades en förordning som gav städer, socknar och häranden ett bemyndigande att utse gode män för tillsyn över förvaltningen

över omyndigas egendom (Fälldin, 1996).

1846 avskaffades skråväsendet och näringsfrihet infördes både för män och kvinnor. En gift kvinna som ärvde sin mans rörelse, kunde fortsätta driva den som änka. Men om hon ingick nytt äktenskap övergick ägandet och bestämmanderätten över rörelsen till den nya mannen (Andersson, 1993).

1861 nu sker en förändring av lagen som innebär att granskningsansvaret ligger hos kommunernas förtroendemän. Detta innebär att släktens rätt är flyttad åt sidan och ställd i likvärdighet med den omyndiges granskningsrätt. Berger menar på att denna lagförändring beror på att släktbandens betydelse har försvagats och att man inte längre kan räkna med släktens omvårdnad av den omyndige i samma utsträckning som tidigare (Berger, 1883).

1863 Ogifta kvinnor blev myndiga vid 25 års ålder.

1884 myndighetsåldern för ogifta kvinnor sänktes till 21 år.

1921 gifta kvinnor blev myndiga vilket innebar att de inte längre behövde ha sin make som förmyndare.

1924 Föräldrabalken träder i kraft, även förmyndarskapslagstiftningen och överförmyndarinstitutionen tillkom detta år (Fälldin, 1996).

1949 föräldrabalken reformerades med följande lagar som grund:

- Barn utanför äktenskapet, 1917.
- Äktenskaplig börd, 1917.
- Adoption, 1917.
- Barn utom äktenskapet, 1920.
- Lagen om förmyndarskap, 1924 (SOU 2004:112, BAND 1).

Det har gjorts många ändringar i föräldrabalken efter dess tillkomst, vi har tagit del av de ändringar som berör vårt ämne.

1974 Sänktes Myndighetsåldern från 20 år till 18 år. Omyndigförklaring kunde ske om det visade sig att man var ur stånd att vårda sin egendom eller sig själv på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller av annan rubbning i sin själsverksamhet. Missbruk av rusgivande medel, slöseri eller annan grov vanvård av sin egendom. Eller att man äventyrade välfärden för sin familj eller sig själv (Fälldin, 1996).

Tingsrätten var den myndighet som tog beslut om omyndigförklaring, ansökan kunde göras av överförmyndare, anhörig eller den ansökningen avsåg. Om det visade sig att individen inte förstod vad en omyndigansökan innebar eller om individen skulle lida allvarlig

skada av att ta del av en omyndigansökan skulle god man förordnas till att bevaka den omyndiges rätt och företräda honom i målet hos tingsrätten. Domen som tingsrätten utfärdade kunde överklagas till hovrätten. Genom ett prövningstillstånd kunde även hovrättens dom överklagas vidare till högsta domstol.

En omyndigförklaring innebar att man miste en stor del av sin rättshandlingsförmåga. Den omyndige förlorade sin rösträtt och var även utesluten från att inneha vissa uppdrag och tjänster. Detta kunde även påverka eventuella straffrättsliga påföljder, skadeståndsrättsligt ansvar och avtalsrättslig ställning. Om det visade sig att det inte fanns skäl till fortsatt omyndigförklaring kunde rätten häva beslutet. Denna ansökan kunde göras av den omyndige själv, hans förmyndare eller överförmyndaren. Även vissa myndigheter och expertorgan hade skyldighet att anmäla till överförmyndare om det visade sig att en person inte längre behövde vara omyndigförklarad. När rätten tog beslut om att häva en omyndigförklaring krävdes ett läkarintyg (Holmberg, 1996).

1989 reformerades förmyndarskapslagstiftningen. Institutet omyndigförklaring avskaffades och istället vidareutvecklades godmanskap, nämligen förvaltarskapet. Det gjordes ändringar i reglerna för god man, syftet med dessa var att minska risken för den hjälpbehövande och god man att företa kolliderande rättshandlingar (SOU 2004:112, BAND 1). Rösträtten blev en rättighet för alla medborgare som fyllt 18 år (Fälldin, 1996).

Det har varit ett problem att få en tydlig bild av vem som kunde bli omyndigförklarad, men bland annat följande skäl kunde ligga till grund för ett sådant beslut kvinnligt kön, svag för rusmedel, oförmögen att förvalta sin egendom med mera.

Den sociala förändring som skett med socialförsäkringssystemets framväxt innebar att godmansuppdraget inte enbart kunde handla om den ekonomiska biten. I telefonkontakt med Erik Sehlin förklarade han att beslutet om bevaka rätt och sörja för person togs 1976, efter att det visat sig att många utfört detta i sitt uppdrag utan arvode.

I början på 1900 talet fick ofta jurister uppdrag att vara förmyndare åt personer med förmögenhet som de själva var oförmögna att sköta. Med socialförsäkringarnas utbyggnad kom också personer utan förmögenhet som inte kunde sköta sin ekonomi att behöva hjälp med detta. Under 1950 talet var det till stor del lekmän som blev förmyndare eller god man (Holgersson, 2002).

4 God man i juridisk mening

Föräldrabalken är den lag som ligger till grund i uppdraget god man. Det juridiska perspektivet kan inte frångås när befogenheterna i uppdraget ska tolkas.

4:1 1995 års reform

När förmynderskapsreformen 1995 togs vilade de tidigare förvaltningsreglerna i föräldrabalken till största del på 1924 års förmynderskapslag. Den betonade strävan efter att skapa trygghet för att den omyndiges medel bevarades och gav en acceptabel avkastning. Regelverket var mycket detaljerat och svårtolkat vad gäller förvaltningsregler, redovisning och kontroll, det visade på en äldre tids syn på ekonomiska förhållanden (SOU 2002:112, BAND 1).

Stora förändringar gjordes vad gäller de särskilda regler om redovisning och kontroll av förmyndares förvaltning i fråga om föräldrars förvaltning av barns egendom. Det var mindre förändringar som gjordes vad gäller motsvarande regler för förordnad förmyndare, gode män och förvaltare. Överförmyndarorganisationen får möjlighet att delegera beslutanderätt till en kommunal tjänsteman även i kommuner som har överförmyndare istället för överförmyndarnämnd. Det finns inget krav på att den delegerade tjänstemannen måste vara anställd av den delegerade kommunen.

Tidigare hade tingsrätten skyldighet att skriva förmynderskapsbok men detta upphörde i och med att förmynderskap, godmanskap och förvaltarskap inte längre behövde skrivas in vid domstol. Det skedde en stor överflyttning av förmynderskapsärenden från tingsrätten till överförmyndaren, men när det gällde förordnande och entledigande av förmyndare skulle tingsrätten fortsätta vara ansvarig eftersom de frågorna har nära samband med vårdnad. Tingsrätten skulle också fortsätta besluta om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltarskap.

Överförmyndarna blev ansvariga för frågor om förordnande och entledigande av förvaltare, men när domstolen beslutade att någon skulle ha förvaltare skulle de även besluta om förordnande av förvaltare.

Överklagan av överförmyndares beslut gällande förordnande och entledigande av förvaltare görs till tingsrätten. Domstolarna behåller rätten att besluta om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap detta enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken (SOU 2004:112, BAND 1).

11 kap 4 § om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, besluta att anordna godmanskap för honom eller henne. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskap skall anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas. När rätten meddelar ett beslut enligt 1 stycket, skall rätten samtidigt förordna en god man att utföra uppdraget. Om en god man i något fall skall förordnas på grund av ett beslut enligt första stycket, skall förordnandet meddelas av överförmyndaren. Lag 1994:1433 (Sehlin, 2003).

När det gällde frågor om entledigande och förordnande av sådan god man flyttades det från domstolen till överförmyndaren. Men domstolen behöll rättigheten att besluta om god man i de fall domstolen bestämmer att någon ska ha god man. Rätten att besluta förordnande av god man som vikarie för förmyndare enligt 11 kap. 2 § föräldrabalken flyttades från tingsrätten till överförmyndarna. Frågor om godmanskap enligt 11 kap. 2 § föräldrabalken flyttades enligt huvudregeln från tingsrätten till överförmyndaren (SOU 2004:112, BAND 1).

11 kap. 2 § Har en förmyndare eller förmyndares make eller sambo och den underåriga del i oskiftat dödsbo, skall överförmyndaren förordna god man att vårda den underåriges rätt i boet vid boutredning liksom vid bodelning och skifte eller ingående av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo. Överförmyndaren skall också förordna god man när den som har förmyndare, god man eller förvaltare skall företa en rättshandling eller vara part i en rättegång och behöver hjälp men enligt 12 kap. 8 § inte kan företrädas av förmyndaren, den gode mannen eller förvaltaren. Om talan har väckts får rätten förordna god man. Överförmyndaren skall också i andra fall än vad som avses i första hand eller andra stycket förordna god man för den som strider mot en sådan företrädares eller dennes makes eller sambos intresse. Överförmyndaren skall meddela ett sådant förordnande, om det begärs av vårdnadshavaren, förmyndaren, gode mannen eller förvaltaren eller den som denne i sådan egenskap företräder eller om det annars är lämpligt. Lag (1994:1433) (Sehlin, 2003).

Dessutom flyttades alla frågor om godmanskap enligt 11kap. 3 § första stycket 1-3 föräldrabalken från tingsrätten till överförmyndaren (SOU 2004:112, BAND 1).

11 kap 3 § överförmyndaren skall förordna god man,

1. om det vid ett dödsfall finns en annan känd arvinge som vistas på okänd eller avlägsen ort och därför inte kan bevaka sin rätt i boet eller förvalta sin lott i det.
2. om det vid dödsfall inte kan utredas, huruvida den döde har efterlämnat någon arvinge som är arvsberättigad för Allmänna arvsfonden eller före eller tillsammans med någon annan känd arvinge, eller också kännedom finns om arvinge efter den döde men kunskap saknas såväl om arvingens namn som om hans vistelseort, och det på grund av sådan omständighet krävs att okänd arvinges rätt bevakas och hans eller hennes lott i boet förvaltas,
3. om en testamentstagare vistas på okänd eller avlägsen ort eller är okänd och hans eller hennes rätt därför behöver iakttas enligt vad som föreskrivs om arvinge (Sehlin, 2003).

Men tingsrätten behöll behörigheten att besluta om förordnade av god man i mål eller ärenden enligt äktenskapsbalken eller föräldrabalken. Överförmyndaren tog över beslutanderätten att i förtid häva ett avtal för en omyndigs räkning, om sammanlevnad i oskiftat dödsbo samt att förlägga ställföreträdarna vite, detta hade tidigare legat på tingsrätten. Tidigare hade tingsrätten tillsynsansvaret men nu fick länsstyrelserna ta över det.

Frågor gällande vårdnad och förmyndarskap för underårig som ska prövas av rätten, skall handläggas av den tingsrätt där den underårige har sin hemvist.

Sambo och även homosexuell sådan fick samma rättighet som en make att ansöka och höras i olika förmyndarskapsrättsliga ärenden.

Det blev begränsningar i kommunikationskyldigheten i ärenden om godmanskap för sjuk person eller förvaltarskap, man behövde bara höra make, sambo och barn. Andra närstående behövde bara höras om det fanns behov.

Det gjordes ett undantag i 9 kap. 15 § sekretesslagen, det innebar att sekretess fortsättningsvis skulle gälla vid domstol ärenden om anordnande av förvaltarskap eller godmanskap för en sjuk person oavsett om en part begärt det eller ej.

9 kap. 15 § Sekretess gäller hos domstol i äktenskapsmål samt mål och ärenden enligt föräldrabalken, liksom i ärenden enligt lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn och mål enligt lagen (1989:14) om erkännande

och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn, för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållande, om part begär det och det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. I ärenden enligt lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn och om adoption enligt 4 kap. föräldrabalken, anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken eller förvaltarebehövs dock inte begäran av part. I fråga om uppgift allmän handling gäller sekretess i högs 70 år. Lag (1999:1045) (Sekretesslagen 1980:100).

De krav som framgår enligt 11 kap. 12 § föräldrabalken är att det till god man eller förvaltare bör utses en man eller kvinna som är erfaren, rättrådig och i övrigt lämplig för uppdraget. Det ges inte företräde till någon med särskilda kvalifikationer (SOU 2002:112, BAND 2). Det finns inga klara direktiv på hur en lämplighetsbedömning ska gå till. I vissa kommuner görs utdrag ur socialregistret, belastningsregistret och kronofogdemyndigheten. En del av de personer som är aktuella för ett uppdrag blir kallade till en intervju hos överförmyndaren eller ett lämplighetsintyg kan komma att infodras. I en del kommuner kan dock bedömningen enbart bestå utav överförmyndarens personliga kännedom (SOU 2002:112, BAND 1).

Eftersom det är upp till varje kommun var de vill lägga utbildningsnivån på gode män, ser det väldigt olika ut över landet. Vanligaste insatsen är att överförmyndaren håller informationsmöten, årliga informationsdagar och utdelning av handbok. En del kommuner samarbetar med studieförbund, godmansföreningar eller frivilligorganisationer och håller kurser. Ibland tar kommunen hjälp av grannkommunens utbud av utbildning. I en del kommuner uppmuntras godmansföreningar genom ekonomiska anslag, här får de gode männen råd och stöd av varandra och överförmyndaren blir på så sätt avlastad. I dag finns ingen obligatorisk utbildning utan allt bygger på frivillighet (SOU 2002:112, BAND 2).

Efter att ha tagit del av föräldrabalken, vilken ligger till grund i godmansuppdraget, ser vi att sörja för person inte lyfts fram tydligt i lagtexten. Grunden i godmansuppdraget ligger på att förvalta egendom och här finns tydligare regler än när det gäller sörja för person. Penton & Skog framhåller att det inte är detaljreglerat i lagen vad sörja för den personliga omvårdnaden innebär (Penton & Skog, 1995).

5 Begreppsgenomgång

När vi närmade oss innebörden av begreppet god man upptäckte vi att det på arenan fanns flera roller som gick i varandra, för att förtydliga gör vi en begreppsförklaring av de olika närliggande rollerna förmyndare, godman för myndiga, god man för omyndiga, förvaltare personligt ombud och kontaktperson.

5:1 Förmyndare

I Sverige är myndighetsåldern 18 år och de som inte uppnått denna ålder är omyndiga (underåriga). Båda föräldrarna är enligt lag förmyndare till sina underåriga barn om barnen står under föräldrarnas vårdnad. Om en förälder står för vårdnad av underårig är den ensam förmyndare. Om den föräldern avlider går vårdnaden till den andre föräldern eller åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Rätten kan utse särskild förmyndare för underårig om det finns särskilda skäl som talar för att den förordnade vårdnadshavaren inte skall vara förmyndare eller att föräldern är förhindrad att vara detta. Ett exempel på detta är utländska barn som kommer till Sverige och inte har sina föräldrar i livet. Här kan det bli aktuellt att anordna förmynderskap enligt svensk lag. Innan så sker måste rätten via utrikesdepartementet höra efter om förmynderskap kommer att anordnas av den stat barnet tillhör.

Genom den lagändring som trädde i kraft 1/7 1995 får föräldrar förvalta sina barns tillgångar utan inblandning av överförmyndare, men om tillgångarna överstiger åtta prisbasbelopp, $8 \times 39\,400 = 315\,200$ kronor (år 2005), måste föräldern redovisa till överförmyndaren. Det kan finnas särskilda skäl som gör att överförmyndaren i enstaka fall kan kräva redovisning från föräldrarna trots att tillgångarna inte överstiger åtta prisbasbelopp. Oavsett storleken på barnets tillgångar är föräldrarna skyldiga att förvalta tillgångarna på ett sätt som överensstämmer med föräldrabalkens regler. Det innebär att barnets tillgångar inte får användas till ovidkommande eller otillbörliga syften. Föräldraförvaltning sker under skadeståndsansvar.

I föräldrabalken står att både legala och förordnade förmyndare ska förvalta omyndigas (underårigas) tillgångar och företräda dem i angelägenheter som rör tillgångarna. De ska dessutom omsorgsfullt fullgöra sina skyldigheter och handla på det sätt som är bäst för de omyndiga. De medel som de omyndiga har ska i skäligen omfattning användas till deras uppehälle, utbildning och nytta i övrigt. De medel som blir över ska placeras på ett tryggt sätt

så att de ger skälig avkastning. Förmyndaren har skyldighet att informera och redovisa det ekonomiska om överförmyndaren kräver det.

Kontrollerad förvaltning blir det tal om när värdet på den omyndiges tillgångar överstiger åtta prisbasbelopp och då ska förvaltningen kontrolleras av överförmyndaren. Detta innebär att föräldrarna ska redovisa sin förvaltning till överförmyndaren.

Även om förvaltning sker under kontroll av överförmyndare får föräldrarna göra vissa placeringar utan att inhämta överförmyndarens samtycke (Sehlin, 2003).

5:2 God man för myndiga

God man kan ses som ställföreträdare för person som på grund av sjukdom, psykisk störning eller liknande förhållanden inte klarar av att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller ta hand om den löpande ekonomin.

Huvudman måste ge samtycke innan rättshandling kan företas. Om det skulle vara så att huvudman inte kan ge uttryck för sin mening ska detta styrkas till exempel genom ett läkarutlåtande. Skulle god man trots allt genomföra en rättshandling utan samtycke blir rättshandlingen ogiltig, blir den som ingått rättshandlingen med god man lidande kan den gode mannen bli skadeståndskyldig. Alla rättshandlingar kräver inte samtycke och de som är undantagna är inköp av livsmedel och kläder, betalning av hyra, vårdkostnader, skatter, telefon och andra regelbundna betalningar för den dagliga tillvaron.

När man blivit förordnad till god man ska man så snart som möjligt kontakta huvudmannen, anhöriga och andra personer som kan ge information om huvudmannens ekonomi, hälsotillstånd, vistelseort med mera. Om huvudman är intagen på sjukhus eller annan vårdinrättning kan god man få upplysningar av kurator, avdelningsföreståndare eller läkare. God man ska så snart som möjligt ta hand om huvudmans tillgångar och även informera försäkringskassa, hyresvärd, post, bank, skattemyndighet om förordnandet (Sehlin, 2003).

Godmansuppdraget kan indelas i tre huvudområden

- att bevaka den enskildes rätt
- att förvalta egendom
- att sörja för den enskildes person

Om godmansuppdraget inte är preciserat till att gälla vissa av dessa huvudområden, omfattas samtliga. Om uppdraget är begränsat måste det tydligt framgå av tingsrättens förordnande.

Att bevaka den enskildes rätt innebär att huvudmannen har sin rättsliga handlingsförmåga, god man har här funktion som ett ombud. Exempel på detta kan vara när god man ser till att huvudman får de insatser från samhället som denne har behov av. Av den anledningen är det viktigt att god man känner till LSS och SoL (socialtjänstlagen) samt har kunskap om övrig service som samhället kan erbjuda.

Här kommer några exempel på hur god man bevakar den enskildes rätt:

Erik, har en grav utvecklingsstörning och är dessutom svårt rörelsehindrad. Tack vare sin gode mans försorg använder han en del av sina pengar till massage och att installera en bubbelpool i sin lägenhet.

Siri, som också har en grav utvecklingsstörning, njuter synbart av riktigt god mat. Den gode mannen ser till att personalen får rikligt med pengar att köpa hem den mat Siri tycker om.

Sten, som lider av stelade muskler och inte kan röra sig, mår gott av att sova i en vattensäng (Penton & Skog, 1995, s.13).

Att förvalta egendom innebär att god man har hand om alla de tillgångar huvudman har utom det som denne erhåller genom eget arbete. Om huvudmannen uppbär pension ingår den i god mans förvaltning medan lön och habiliteringsersättning från dagcenter faller utanför. Det är viktigt att god man har huvudmans samtycke där så kan ske.

En gång per år är god man skyldig att redovisa huvudmannens tillgångar till överförmyndaren i kommunen.

God man ska alltid handla på det sätt som mest gagnar huvudmannen, medlen som finns ska i skäligen omfattning användas till huvudmannens uppehälle, utbildning och nytta. Om det här kan man läsa i föräldrabalken 12 kap. 3-4 §§ (Penton & Skog 1995).

12 kap. 3 § Förmyndare, gode män och förvaltare skall omsorgsfullt fullgöra sina skyldigheter och alltid handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde. Lag (1994:1433).

4 § Den enskildes medel skall i skäligen omfattning användas för hans eller hennes uppehälle, utbildning och nytta i övrigt. De medel som inte används för sådana ändamål skall placeras så att tillräcklig trygghet finns för deras bestånd och så att de ger skäligen avkastning.

Närmare bestämmelser om hur förvaltningen skall skötas finns i 13-15 kap. lag (1994:1433) (Sehlin, 2003).

För att kunna fullfölja detta uppdrag måste god man sätta sig in i hur huvudmannen har det och bilda sig en uppfattning om vad huvudmannen uppskattar och vill ha sina medel till. Här kan det vara viktigt att ta hjälp av närstående och eventuell personal som finns runt huvudmannen. Om det är så att huvudmannen till exempel bor i en gruppbostad kan god man överlåta till personal att förvalta pensionen genom fullmakt, men med samtycke från huvudman. När det är dags för att betala räkningar är det lämpligt att det sker tillsammans med huvudman (Penton & Skog, 1995).

Att sörja för person finns inte detaljerad i lagen men det innebär att god man håller sig informerad om huvudmannens boendeförhållanden, behov av vård och social service. God man bör ta reda på huvudmannens behov av sociala kontakter och rekreation. Härigenom kan det skapas möjligheter för huvudmannen att besöka anhöriga, göra rekreationsresa, besöka teater och dylikt.

Det är viktigt att god man har kontakter med sociala organ, anhöriga eller vårdinrättning för att på så vis se till att huvudmannen får den hjälp som finns vad gäller bra bostad, hemhjälp eller en bättre vårdform. God man bör ha ett samarbete med huvudmannens anhöriga och det är nödvändigt att god man samarbetar med kontaktpersoner som kan ha utsetts enligt Sol eller LSS. Dessutom ingår i den personliga omvårdnaden att god man ser till att huvudmannens medel används till hans nytta (Sehlin, 2003).

Om god man finner brister i de goda levnadsvillkor som det talas om i till exempel LSS för sin huvudman, är god man skyldig att så långt som möjligt se till att bristerna avhjälpas. Det här kan innebära att god man tar kontakt med anhöriga och myndigheter men även till att god man får anledning att överklaga insatsernas kvalitet.

Här kommer några exempel på hur det kan se ut när god man ska sörja för person:

Per, som tycker om att hugga i med tunga lyft och har svårt med sin finmotorik, kan knappast sägas ha fått sin dagliga verksamhet anpassad efter sina individuella behov: han sitter i en sygrupp på ett dagcenter, syr på maskin större delen av dagen och vantrivs.

Isak, svårt rörelsehindrad och blind. Han vill inte bo i en bostad med särskild service där allt "görs åt honom". Han önskar delta i olika aktiviteter, till

exempel matlagning och tvätt. Insatserna skall vara utformade så att de stärker hans förmåga att leva ett självständigt liv.

En god man kan hjälpa den enskilde till goda levnadsvillkor genom att bevaka att insatserna utformas så som det står i LSS.

Berit, bor i en gruppbostad och arbetar i ett näraliggande dagcenter. Där har man tvingats skära ner personalen och man har beslutat att dra ner Berits tid i dagcentret från fem till tre dagar i veckan.

Personalen i gruppbostraden vänder sig till den gode mannen, eftersom Berit inte vill vara hemma två dagar i veckan.

På en behandlingskonferens med deltagare från både gruppbostraden och dagcentret, där Berits gode man också är med, bestämmer den gode mannen sig för att överklaga kvaliteten i insatsen "daglig verksamhet" (Penton & Skog, 1995, s.16).

Vi vill uppmärksamma läsaren på att exemplen i kapitlet är hämtade ur ett perspektiv där huvudmannen har insatser enligt LSS.

5:3 God man för omyndiga

Här handlar det om att vara ställföreträdare för förmyndare vilket kan ske när förmyndaren på grund av sjukdom, utrikes resa eller annan orsak inte kan utöva sitt förmynderskap. Här förordnas då god man för att i förmyndarens ställe vårda den underåriges angelägenheter.

När utländska barn kommer till Sverige utan vårdnadshavare utses en god man till dem som ska se till att deras intressen blir tillvaratagna här i landet. Här finns ingen tidsgräns utan godmanskapet kan vara fram till barnets myndighetsdag om det anses nödvändigt.

Om förmyndare och omyndig till exempel är delägare i samma dödsbo eller om en rättshandling skulle företas mellan förmyndare och den omyndige uppstår jäv.

Vid jäv får inte förmyndare företräda den omyndige, då måste god man förordnas till den omyndige (Sehlin, 2003).

5:4 Förvaltare

Till skillnad mot god man behöver inte förvaltare inhämta huvudmans samtycke. Det här är ett större ingrepp eftersom huvudmannen förlorar sin rättshandlingsförmåga inom det område han/hon är satt under förvaltarskap (Penton & Skog, 1995). Det är viktigt att överväga om

huvudmans behov kan tillgodoses på annat sätt till exempel genom anhörig, banks notariat avdelning eller advokat. I första hand förordnas förvaltare när det gäller den ekonomiska biten. Det kan även innebära att förvaltaren får i uppdrag att företräda huvudman när det gäller rättsliga angelägenheter och att sörja för person. Viktigt är att förvaltarskapet är flexibelt och anpassas till huvudmannens behov i det enskilda fallet (Sehlin, 2003).

Det finns partiellt förvaltarförordnande och det innebär att uppdraget avser en viss fastighet, en viss angelägenhet, en viss summa pengar, och så vidare. Förvaltaren har då bara rätt att handla just inom det område som är bestämt, ett exempel får klargöra:

Oskar, som har en lindrig utvecklingsstörning, bor i egen lägenhet och klarar sitt dagliga liv. Han ärver en kaféörelse tillsammans med sina syskon.

Oskar, som har en benägenhet för vidlyftiga affärer, får en bankbok med ett mindre belopp som han får disponera fritt,

När det däremot gäller kaféörelsen sätts Oskar under förvaltarskap. Risken är stor att Oskar, som tror alla om gott, blir utnyttjad och förlorar en inkomstkälla som i många år kan hjälpa honom att sätta guldkant på tillvaron.

En person som saknar större tillgångar och riskerar att göra en eller annan ofördelaktig affär, kan inte sättas under förvaltare. Det måste finnas en risk för att personen ifråga tar mer omfattande skada av sitt handlande (Penton & Skog, 1995, s.20)

Ett förvaltarförordnande kan också vara generellt och det innebär utan begränsning men sådana förordnanden är mindre vanliga. Här får förvaltaren agera för huvudmannen inom de flesta områden (Penton & Skog, 1995).

Förvaltaren har egen behörighet att ingå avtal eller rättshandlingar för huvudmannens räkning. Om det skulle vara så att förvaltaren överskrider sin behörighet eller gör något utanför sitt uppdrag blir inte rättshandlingen bindande för huvudmannen. Förvaltaren kan bli skadeståndskyldig gentemot godtroende tredje man. Om huvudmannen själv skulle ingå en rättshandling inom ramen för förvaltarens uppdrag blir inte rättshandlingen giltig om inte förvaltaren gett sitt samtycke till huvudmannen.

Huvudman har alltid rätt att förfoga över sin arbetsinkomst och ingå arbetsavtal trots att förvaltare förordnats. Om förvaltaren har ett förordnande som gäller den ekonomiska förvaltningen åt huvudman är förvaltaren ändå skyldig att hålla sig informerad om huvudmannens personliga förhållanden (Sehlin, 2003).

5:5 Personligt ombud

Efter att psykiatrin satsat på öppnare vårdformer har det framkommit att psykiskt sjuka behöver vård, stöd och service från olika organ i samhället för att kunna leva ett självständigt och bra liv. Psykiatriutredningen (SOU 1992:73) kom fram till att det behövdes en samordnande funktion och den fick benämningen personligt ombud. 1995-1998 bedrevs försöksverksamhet med personligt ombud på 10 orter i landet.

Utvärderingen visade på goda resultat och i maj 2000 beslutade regeringen om statsbidrag till kommunerna med syfte att bygga upp och utveckla verksamhet med personliga ombud för personer med psykiska funktionshinder. Regeringsbeslutet innehåller ingen lagreglering av insatsen personligt ombud. Socialstyrelsen och länsstyrelsernas uppföljning och utvärdering kan komma att aktualisera eventuella behov av lagreglering.

Huvuduppgiften för personliga ombud är att se till att olika myndigheters insatser samordnas för den enskilde. En förutsättning för personligt ombuds arbete är att den enskilde ger samtycke eftersom det är sekretess mellan olika myndigheter. Personliga ombuds arbetsuppgifter är att tillsammans med den enskilde identifiera och formulera behovet av vård, stöd och service. Se till att insatser planeras, samordnas och genomförs samt att vård, stöd och service utgår från den enskildes önskemål, behov och lagliga rättigheter.

De personliga ombudens arbetsuppgifter överlappar ansvar och uppgifter som andra yrkeskategorier har för psykiskt funktionshindrade personer. Det gäller god man/förvaltare och stödperson som är utsedd av patientnämnden i samband med tvångsvård. Här finns risk för dubbelarbete och det är viktigt med en klar ansvars- och uppgiftsfördelning så att samordningen blir tydlig för den enskilde (Socialstyrelsens meddelandeblad nr 14/2000).

5:6 Kontaktperson

Kontaktperson kom med i Socialtjänstlagen 1980, uppgiften var att ge den enskilde hjälp och stöd i situationer som krävde det. För att som vuxen få en kontaktperson är man tvungen att själv begära det eller ge sitt samtycke. Socialnämnden beslutar om behov av kontaktperson finns. Det är sedan socialtjänsten i kommunen som tillsätter kontaktperson.

Att vara kontaktperson innebär att arbeta i förebyggande syfte för människors utveckling och främja sociala kontakter. Det krävs ingen särskild yrkeskompetens eller specifika kvalifikationer för att bli kontaktperson. Viktiga egenskaper är att tycka om andra människor, respektera dem, vara intresserad av hur de har det och att själv ha en stabil och trygg livssituation. Vem som helst har rätt att ansöka om att få en kontaktperson till stöd i en besvärlig situation.

Kontaktperson är en frivillig insats och kan inte tillsättas mot någons vilja. Det är den hjälpsökandes behov som styr insatsen. Det viktiga i kontakten är ömsesidigt förtroende och att den enskilde känner trygghet i kontakten samt att möta den enskilde och dennes livssituation med respekt. En kontaktperson har tystnadsplikt. Kontaktperson kan man få genom SoL eller genom LSS. Kontaktpersonen har inga krav på att redovisa sitt uppdrag (SOU 2004:112, BAND 2).

Begreppsförklaringen visar på en komplexitet när det gäller ovanstående roller. För den enskilde individen/huvudman kan det vara svårt att förstå vad god man kontra till exempel personligt ombud har till uppgift. Vi ser även en svårighet för aktörerna att med säkerhet veta vem som gör vad.

6 Redovisning av intervjuer

I detta kapitel kommer vi att redovisa en sammanställning av våra intervjuer med överförmyndare och gode män. Vi börjar med den information vi fick av överförmyndarna i båda kommunerna. När det gäller de gode männen kommer vi att göra en generell sammanställning under respektive intervjutema och kommun.

6:1 Frågor och svar hos överförmyndare

I Bengtsfors besökte vi ansvarig tjänsteman som har en långtgående delegation av överförmyndarnämnden (större ekonomiska rättshandlingar tas av överförmyndarnämnden). I Uddevalla besökte vi biträdande överförmyndare dennes anställning följer kommunvalet vart fjärde år, men här har inte den politiska partifärgen påverkat hennes roll utan hon har blivit omvald. Hädanefter kommer vi att benämna tjänsteman, biträdande överförmyndare och överförmyndare som överförmyndare.

1. Enligt kommunförbundets uppgifter har det i de flesta kommuner skett en ökning av godmanskap och förvaltarskap från år 1997 och framåt. Hur ser det ut i din kommun när det gäller godmanskap? förvaltarskap?

Bengtsfors: Ingen större ökning i något av uppdragen.

Uddevalla: Här har en ökning skett i båda kategorierna.

2. Hur många gode män och förvaltare finns det i kommunen?

Bengtsfors: Cirka 70 stycken gode män och ett förvaltarskap.

Uddevalla: Cirka 200 gode män varav hälften är anhöriga och cirka 30 förvaltare. När det gäller god man är hälften av dom anhöriga.

3. Hur många huvudmän/god man?

Bengtsfors: När uppdraget god man gäller släkting har man oftast bara den. Sedan finns de som har uppdraget utan släktskap och då är det vanligare att de har fler. Här ses en maxgräns på 10 stycken men det finns en som har 13 på grund av gott rykte.

Uddevalla: När uppdraget god man gäller släkting har man oftast bara den. Här finns en absolut maxgräns på 10 stycken och den som hade mest låg under denna gräns.

4. Hur är det fördelat när det gäller förvalta egendom, bevaka rätt och sörja för person?

Bengtsfors: Finns släktingar beviljas sällan sörja för person ej heller om huvudman bor till exempel på ett äldreboende eftersom där finns personal som ombesörjer sörja för person. Dessutom är det ju huvudmannen som står för arvodet och då är det onödigt att bevilja mer än nödvändigt.

Uddevalla: Ser en svårighet i att särskilja bevaka rätt och sörja för person och av den anledningen ingår oftast alla tre delarna i uppdraget. Det ses inte som självklart att anhöriga sörjer för person och det händer att överförmyndaren får motivera sitt beslut till tingsrätten.

5. Vad innebär bevaka rätt?

Bengtsfors: Söka bostadsbidrag och sälja fastighet. Vi förtydligade frågan genom LSS lagstiftningen och fick till svar att om överförmyndaren ser att det inte är sökt påpekas detta till god man, få gode män överklagar de beslut på insatser som ges.

Uddevalla: Att se till att huvudman får den hjälp den har rätt till av samhället. Och vid negativt beslut hjälpa huvudman att överklaga, vilket inte är ovanligt och uppmuntras av överförmyndaren.

6. Vem kan bli god man, vilka krav ställs?

Bengtsfors: Det är en rättrådig och skötsam person. Överförmyndaren har byggt upp en personlig bank av personer som är duktiga på årsräkningar. Om överförmyndaren är osäker på någon som ska bli god man görs egna efterforskningar och det inhämtas eventuellt upplysningar av kronofogdemyndigheten. Det finns krav på att god man ska besöka sin huvudman detta kontrolleras i samband med redogörelsen av årsredovisningen.

Uddevalla: Det är en rättrådig och skötsam person. Om god man har alla tre åtagandena ska god man besöka huvudman två till tre gånger i månaden. Överförmyndaren gör en kontroll på alla som vill bli god man genom att kontrollera hos den sociala myndigheten, kronofogdemyndigheten och tar även referenser. Rekrytering sker i utvalda grupper som till exempel socialtjänstpersonal, politikergrupper, genom personliga rekommendationer dessutom uppmanades vi att berätta för studiekamrater att det finns behov av gode män. Att annonsera efter gode män är uteslutet eftersom det kan dra till sig fel personer.

7. Är det lätt att få god man i kommunen? Finns det någon kategori det är svårare att få till, exempel missbrukare?

Bengtsfors: Inga problem att få god man, det kan vara svårare till missbrukare men de är ju socialens ansvar.

Uddevalla: Det finns behov av fler gode män. När missbruksproblemen lett till hjärnskador och individen hamnat inom psykiatri är det vanligt att boendestöd är otillräckligt och det behövs någon som ser till det ekonomiska. Här behövs insatser av god man eller förvaltare. I den här gruppen är det inte ovanligt med hemlöshet och det är komplicerade uppdrag av den anledningen används ofta socialtjänstpersonal.

8. Vilken utbildning erbjuds god man?

Bengtsfors: Det erbjuds en utbildning vart annat år och den är frivillig. Det bjuds då in föreläsare ofta är det jurister och samtidigt bjuder man in kommunens enhetschefer för att föra ut kunskapen i verksamheterna. Det är ett svagt intresse för dessa utbildningar. Alla nya gode män får Kerstin Fälldins bok "God man eller förvaltare, en praktisk handbok".

Uddevalla: Det erbjuds en träff varje vår och höst, på våren är det riktat till nya gode män och handlar om att skriva och redovisa årsräkningar. Hösträffen bygger på tema och det kan vara till exempel socialchef eller skattemyndighet som informerar. Båda dessa tillfällen är frivilliga och brukar vara dåligt besökta. Alla nya gode män får Kerstin Fälldins bok "God man eller förvaltare, en praktisk handbok". I Uddevalla finns en förhoppning om att tillsammans med Sotenäs och Tanum starta studiecirkel genom studieförbund för god man. Överförmyndaren har en förhoppning om att denna ska bli obligatorisk men är inte säker på om detta går med den lagstiftning som finns.

9. Länsstyrelsen har tillsynsansvaret, hur ofta sker detta?

Bengtsfors: Det är sagt att länsstyrelsen ska utföra tillsyn varje år, men de har inte varit här på två år.

Uddevalla: Det är sagt att länsstyrelsen ska utföra tillsyn varje år, men de har inte varit här på två år. Överförmyndaren har ringt och tryckt på att de ska komma men de svarar att de vet att det fungerar, det här känns inte bra enligt överförmyndaren. Tidigare när Tingsrätten hade tillsynsansvaret kom dom stannade i två dagar och gick igenom alla akter. Numera sker stickprovskontroll länsstyrelsen kommer stannar en timme och plockar ut tre akter som de tar med sig och kontrollerar.

Övriga synpunkter som kom fram hos överförmyndarna

Bengtsfors: Överförmyndarnämnden består av tre ledamöter och de följer mandatperioden, möten tas när behov finns. För utbildning av överförmyndarnämnd står kommunförbundet och länsstyrelsen, överförmyndaren ansåg att det erbjuds mycket kurser.

Det finns planer på en gemensam överförmyndarnämnd för Dalsland och den skulle då bestå av kommunerna Bengtsfors, Ed, Färgelanda, Mellerud och Åmål.

Uddevalla: Det händer att det blir konflikter mellan god man och vårdnadspersonal, vilket ibland leder till att överförmyndaren får gå in och medla.

Överförmyndaren anser att det inte finns någon anledning för omsorgspersonal att ta del av huvudmannens hela ekonomi, ser här en risk i att inte huvudmannens intresse och behov ligger främst utan ekonomiska tillgångar.

När en person får god man eller förvaltare blir närmast anhöriga informerade om detta omgående. Gränsen går vid kusiner. Anhöriga har då rätt att på begäran få ta del av akten. Överförmyndaren kan efter motivering säga nej, anhöriga kan då överklaga till tingsrätten. Det har hänt att avslag överklagats vidare till hovrätt.

Eftersom förvaltarärendena blir allt svårare och fler finns det planer på en gemensam kommunsatsning, att anställa socialtjänstemän som sitter på heltid med enbart förvaltar ärenden. Tänkta samarbetskommuner är Lysekil, Sotenäs, Tanum, Trollhättan, Uddevalla och Vänersborg. Eftersom vi vet att det i Uddevalla finns personligt ombud frågade vi om det fanns något samarbete, det finns inte. Överförmyndaren var fundersam över rollen som personligt ombud.

6:2 Sammanställning av tematiserade intervjuer

God man

Bengtsfors:

Könsfördelning jämn och medelåldern är 64 år.

Ingen har högskole- eller universitetsexamen.

Samtliga är föreningsaktiva.

Samtliga är eller har varit partipolitiskt engagerade.

Uddevalla:

Könsfördelningen jämn.

Medelåldern 59 år.

1 av 4 är högutbildad.

Ingen är föreningsaktiv eller politiskt engagerad.

Rekrytering av god man

Bengtsfors:

Två stycken tog på eget initiativ kontakt med överförmyndaren. En ringde kommunen upp och en fick förfrågan av släktingar.

De har haft uppdrag som god man mellan 3 och 13 år.

De har mellan ett och fyra uppdrag.

En är anhörig och har endast en huvudman.

Två fick sitt första uppdrag på överförmyndarens initiativ, en på släktingars initiativ och en på eget initiativ.

Uddevalla:

Två blev intresserade genom annons. En genom kompanjon och en tog själv kontakt med överförmyndare.

De har haft uppdragen mellan 1 till 13 år.

De har mellan 1 till 5 huvudmän.

En är anhörig och har endast en huvudman.

Tre av ovanstående tog kontakt med överförmyndare på eget initiativ. En deltog i en utannonserad kurs för blivande gode män som hölls av medborgarskolan. Alla som deltog på kursen blev tillfrågade av överförmyndaren innan kursen startade om de kunde tänka sig att bli gode män. Poängteras ska att kursavgiften betalades av deltagaren.

Kunskap/Utbildning

Bengtsfors:

Två stycken har fått en handbok, alla har deltagit i aktuella föreläsningar.

En har fått ytterligare kunskap genom att träffa andra gode män och en har själv läst in vilka rättigheter och skyldigheter man har som god man.

En god man bör vara observant, kunna prata, ha ordning på räkenskaper och papper, människokänedom, öppen inför huvudman men även för anhörig och personal, noggrannhet, medkänsla, orädd för kontakt med myndigheter, vara huvudmannens förlängda arm, fråga sig vad huvudmannen vill om denne skulle klara sig själv, ärlig, tycka om och känna för människor för det handlar ju om en del udda människor, ha tillräcklig kunskap för sitt uppdrag.

Bra matematikkunskaper är viktigt, det andra måste man vara född med. Skulle vilja veta mer om det juridiska när det gäller egendom. Även juridik när det gäller konflikter med anhöriga. Juridik som talar om vad god man får och bör göra och hur man ska förhålla sig till nära anhöriga.

En obligatorisk utbildning är inte fel t.ex. i form av en introduktionskurs när man är ny.

Men utbildning är inte allt menar en intervjuad utan betonar fallenhet.

Uddevalla:

2 av 4 har av överförmyndare fått en handbok.

3 av 4 påpekar att det finns en bra kontakt med överförmyndaren via telefon, då denne alltid är lätt att nå.

Samtliga har erbjudits utbildningsdagar med olika inriktning där 2 av 4 har deltagit.

En har fått information genom att delta i en tema dag som kammarkollegiet inbjudit till genom sitt arbete.

En har på eget initiativ läst Norstedts juridiska handbok.

Följand egenskaper bör en god man ha ärlighet, ordningssinne, lyhörd, empati (då huvudmannen är mer utlämnad än ett barn), får ej vara konflikträdd, ekonomisk medvetenhet.

Samtliga är positiva till en obligatorisk utbildning, studie cirkel är ett alternativ.

Kunskap som efterfrågas är föräldrabalkens olika paragrafer och vad det innebär att vara god man. Att träffas och diskutera olika situationer man kan hamna i och komma fram till olika lösnings förslag och på så vis vara bättre förberedd när man kommer ut i verkligheten.

Det är viktigt att ha kunskaper i både ekonomi och psykologi.

Borde förberedas bättre på vilka starka relationer som kan utvecklas mellan god man och huvudman och hur detta ska hanteras vid till exempel uppsägning av uppdraget.

Definiera begrepp

Bengtssfors:

Förvalta egendom; inga onödiga utlägg, se till att de inte har dubbelboende, ”sätta sig över deras vilja, kanske”, ta hand om ekonomin, bokföring, betala räkningar och dela ut fickpengar, kan handla om jordbruksfastigheter och skog, bankkonton, bostadstillägg, kontakt med kronofogde (kan finnas en liten buffert och den måste huvudman få ha för till exempel tandläkare, optiker, god man anser att han med gott samvete kan säga till kronofogden att det saknas medel med hjälp av detta argument).

Bevaka rätt; Få ut din del vid arv och skilsmässa, bevaka aktier, söka bostadstillägg, bevaka rätt gentemot socialnämnd och personal, gå ett steg längre än förvalta egendom, bevaka rätten gentemot egna barn (länsar konton), vid missförhållanden tas kontakt med avdelningschef eventuellt vidare till överförmyndaren som är den högre nivån, se till att vårdpersonal inte stjälar fickpengar.

Sörja för person; Se till att dom har det bra och inte far illa, täta besök, vara som en anhörig, hälsa på. Hjälpa till att handla, utflykter, hjälpa till med flytt, avyttra hem, köpa julklappar och födelsedagspresenter, fixa tårtor, laga möbler, byta glödlampor, köpa möbler, skjutsa till kalas.

Ingen av dessa fyra hade sörja för person i sitt uppdrag men tre utförde det.

Det rådde stor tveksamhet om vilka delar som ingick i uppdragen.

Uddevalla:

Förvalta egendom; sköta ekonomiska angelägenheter, avyttra boende vid förändrad boendeform, huvudman ska inte utsättas för några ekonomiska risker, vid flytt även ombesörja lösöret, kan även gälla att ha kontakt med kronofogden vid skulder.

Bevaka rätt; söka bostadstillägg, se till att huvudman får det den har rätt till t ex fungerande hemtjänst, kontaktperson, ledsagare, bevaka arv, färdtjänst, frikort till sjukvården, frikort för medicin, se till att huvudman inte blir bestulen, se till att huvudman får en värdig plats i samhället, se till att de får den vård de har rätt till.

En påpekar det rätta i att gå till länsstyrelsen när man är missnöjd.

En beskriver tillvägagångssättet vid brister på institutions boende att ta kontakt med följande i denna ordning så långt som det behövs A, kontaktperson B, verksamhets chef C, skriftligt till verksamhetschefens chef.

Sörja för person; se till att huvudman får det den efterfrågar och kunde ta sig själv när den bodde hemma. Till exempel massage, frisör, kläder, vin, likör.

Personen ska ha det så bra som möjligt efter sin förmåga och förhållanden till exempel att resa om det finns intresse eller deltaga i andra aktiviteter.

Se till att de får julklappar och presenter på sina födelsedagar, det är inte självklart att alla får det.

Alla intervjuade hade sörja för person i sitt uppdrag.

Omvärldens kunskap

Bengtsfors:

Tveksamt om omsorgspersonalen har tillräcklig kunskap.

Samtliga har fått bekräftelse av sina huvudmän och två har även fått uppskattning av omsorgspersonal. Två tycker de har blivit bekräftade av överförmyndaren.

Två har aldrig blivit klandrade, en har fått klander av huvudman och en har blivit stämd av tingsrätten ett par gånger genom anhöriga (vilket var väntat).

Fortsätter uppdraget för att ge huvudman trygghet, vill inte göra huvudman illa, betyder så mycket för huvudman, de behöver hjälp.

Tre av fyra har någon gång tänkt avsäga sig uppdraget, två på grund av tvister med anhöriga och en på grund av årsredovisningarnas tidsåtgång.

Uddevalla:

Man anser att omsorgspersonalens kunskap skiftar. En del utnyttjar god man men om detta beror på okunskap eller en ren chansning från personalens sida vet god man inte.

Det har hänt att omsorgspersonal bett god man ställa upp vid tandläkare besök för att slippa ta in extra personal då detta skulle bli för dyrt.

Bekräftelse fås ofta av huvudman, även av viss omsorgs personal, men framförallt genom en nöjd överförmyndare.

En av fyra har blivit klandrad i sitt uppdrag när inte huvudman fick ge bort pengar till anhörig, hovrätten gav dock god man ett erkännande för att hon bevakat huvudmans intresse.

Fortsätter med uppdraget för att man har tid, gör nytta, tycker om människor, inte vill ha in någon utomstående.

Två av fyra har någon gång tänkt avsäga sig uppdraget. En på grund av falska beskyllningar av anhörig, dessa drabbade dock hela kommunen. Den andre på grund av att man inte kom överens om hur ekonomin skulle skötas.

De likheter/olikheter som framkommit i vår tematiserade sammanställning kommer att ligga till grund för den diskussion vi bjuder in till i nästa kapitel.

7 Diskussion

När det gällde antal huvudman/godman hade vi en gemensam förutfattad mening och den var att gode män vältrade sig i uppdrag och levde gott på detta. Först och främst genom massmedias skrivelser som vi ändå förstod kunde vara färgade. En debattartikel som stärkte vår uppfattning är skriven av Karl Grunewald med bakgrund som medicinalråd vid socialstyrelsen, hävdar han att gode män sällan träffar sina huvudmän, särskilt inte dom som har många uppdrag, upp till femtio. Grunewald lyfter situationen när en anhörig fått uppdrag som god man och delger läsaren personalens tyckande om denna roll. ”När den gode mannen är en anhörig misstänker personalen ofta denne för att vilja spara pengar till ett framtida arv” (Grunewald, 1998). I våra intervjukommuner hade en god man som mest tretton huvudmän men överförmyndaren bekräftade att det fanns grund för vår förutfattade mening även om det är ovanligt.

År 2000 Fanns det enligt kommunförbundet 37 720 gode män varav 339 stycken hade fler än 10 ärenden, det vill säga 0,9 % (SOU 2004:112, BAND 2). Hur ofta god man träffar huvudman beror på vilka delar som ingår i uppdraget, i vår intervjustudie framkom att sörja för person såg olika ut om huvudman var på boende eller var i sitt hem. Var huvudman på boende såg personalen till att ge en del av sörja för person. I Bengtsfors beviljas inte sörja för person när huvudman vistas på boende, här anses den insatsen bli tillgodosedd av personalen. De här uppgifterna har gett oss en tankeställare och genom vår undersökning har vi fått en mer nyanserad bild av godmanuppdraget.

7.1 En kritisk röst, behövs gode män

När det gäller bevaka rätt anser Grunewald att anhöriga, personal och kontaktperson kan göra det här lika bra som god man. Han pekar på att god man inte har någon utbildning men enligt SOU rapporten har kontakt personer heller ingen utbildning och inte någon redovisningsskyldighet av sitt uppdrag, vi vet också att det inte gjorts någon utvärdering på själva institutet kontaktperson (SOU 2004:112 BAND 2).

Varken anhöriga eller personal har någon given kunskap inom området bevaka rätt och Karl Grunewald ger heller inga förslag på utbildningsinsatser. Vi anser att det skulle kunna vara en framkomlig väg att lösa bevaka rätt på det här sättet men då krävs utbildning och kurage. Med kurage menar vi, modet att som personal stå på huvudmans sida när denne inte får de insatser han/hon har rätt till, vilket vi ser kan vara krävande på sin egen arbetsplats. Det här gäller inte enbart gruppen utvecklingsstörda utan alla huvudmän.

När det gäller förvalta egendom anser Karl Grunewald att det kan skötas av bankman och överförmyndare, löpande utgifter bör kunna hanteras av någon som står den utvecklingsstörde nära till exempel någon ur personalen med redovisningsskyldighet till överförmyndaren (Grunewald, 1998). Biträdande överförmyndare i Uddevalla kommun var dock av en annan åsikt. Hon ansåg att det inte fanns någon anledning för omsorgspersonal att ta del av huvudmans hela ekonomi. Det finns en risk i att det blir en fokusering på de ekonomiska tillgångarna istället för på huvudmans intresse och behov, ett exempel kan vara att man anser att huvudman ska ut och resa, fast inget intresse finns hos huvudman eller att man köper en guldkedja till en huvudman som aldrig velat bära smycken.

Sörja för person anser Karl Grunewald ska skötas av personal som har större möjlighet att se till att huvudmannens tillgångar används till hans nytta och behov. I omvårdnaden ligger redan i dag skyldigheten att hjälpa till med personliga inköp (Grunewald, 1998). I SOU rapporten diskuteras den fråga som väcktes i lagstiftningsärendet 1988 och som gällde bistånd i form av kontaktperson istället för god man, frågan var om denne kunde tillgodose personliga och ekonomiska angelägenheter, detta inom ramen för socialtjänst och omsorgslagstiftningen, men kontaktpersons uppgifter ansågs begränsade till att ge råd och stöd i personliga angelägenheter. Det framkom i diskussionerna att det var svårt att dra en skarp gräns mellan bistånd som gäller ekonomiska eller rättsliga angelägenheter och hjälp i mer personliga frågor. Även om god man enbart ska förvalta egendom måste god man känna till huvudmans personliga förhållanden för att kunna använda medlen till huvudmans nytta (SOU:112. BAND 2).

Vi ser att Karl Grünwalds tanke om god man är något som kvarstår från den gamla institutionstiden. Den tiden kännetecknas ofta av slutna anstalter och utbildad personal. Här beskrivs god man som en stor tillgång, något av allmänhetens ombud som kunde få insyn, kontrollera den enskildes ekonomi och informera personalen om vem huvudmannen var.(Grunewald, 1998).

Som så ofta i samhället när förändring sker svänger pendeln åt helt motsatt håll och ingen utvärdering görs för att ta tillvara på det som varit bra. Grunewalds bild av god man anser vi vara förlegad eftersom han inte ser den frivilliga kraft som finns i godmansuppdraget. I våra intervjuer har vi sett att det görs enormt arbete till en liten ersättning. I dagens samhälle när frivilligarbete uppmuntras borde vi ta tillvara och lära av det frivillig arbete som redan finns i form av till exempel god man.

7.2 Vem blir god man och varför

En stor del av de gode männen är anhöriga till huvudman, i vår studie var två av åtta anhöriga. Den vanligaste gode mannen är en pensionär eller en förtidspensionär, människor som anser att de har tid över och vill göra en samhällsinsats. Många har en social eller ekonomisk yrkesbakgrund och känner att de kan fortsätta att utöva sin kunskap men i annan form.

De gode männen vi mött har gett oss intrycket att vara seriöst engagerade, det verkar inte vara ett uppdrag man åtagit sig för att tjäna pengar. Tre av åtta intervjuade var förtidspensionärer med ekonomisk yrkesbakgrund. De upplevde att de genom sitt godmansuppdrag fortfarande var aktiva och gjorde nytta och inte enbart låg samhället till last trots att de var förtidspensionärer. I fyra av de åtta intervjuerna har det i någon form funnits en relation till överförmyndaren som lett till att man åtagit sig uppdraget som god man. Vi upplever att många blir engagerade av en ren tillfällighet, det verkar som det är en ren slump att just de blivit tillfrågade om god man uppdrag. Rätt plats och rätt tidpunkt tycks ha varit avgörande för att vederbörande skulle bli tillfrågad.

Tankar som väckts hos oss är att genom mer information om vad ett godmansuppdrag innebär och samtidigt erbjuda plats i en studiecirkel skulle man kunna nå fler människor som har tid, lust och möjlighet att göra en insats för en medmänniska. Det här skulle kunna ge en större bredd och en mer genomtänkt rekrytering. Det är vår upplevelse att kunskapen om god man och dennes uppdrag är dåligt förankrad i vårt samhälle.

7.3 Vilka kunskaper och egenskaper bör en god man ha

De kvaliteter en god man ska ha är enligt överförmyndarna att de är rättrådiga och skötsamma personer. Det skiljer sig i kommunernas tillvägagångssätt för att få personer med dessa kvalifikationer, i Uddevalla kommun inhämtas det uppgifter från kronofogdemyndigheten och socialen medan det i Bengtsfors kommun bygger på överförmyndarens personkänedom och eventuellt inhämtas uppgifter från kronofogdemyndigheten. Ur rättssäkerhetssynpunkt anser vi det viktigt att alltid inhämta uppgifter men vi får i litteraturen bekräftat att det är upp till varje överförmyndare (SOU 2004:112, BAND,1). Det förvånar oss att tillsättandet av god man kan ske så godtyckligt. Ur moralisk synpunkt borde samtliga kandidater till det här uppdraget kontrolleras, inte minst ur etisk synpunkt. Det skulle kännas diskriminerande om en av oss skulle bli kontrollerad via till exempel kronofogdemyndighet, brottsregister, endast på grund av överförmyndarens personliga tyckande, det är viktigt att alla bemöts med samma regelverk.

Enligt de gode männen vi intervjuat är följande egenskaper viktiga ärlighet, ordningssinne, lyhörd, empati, ej konflikträdd, ekonomisk medvetenhet, observant, människokänedom, noggrannhet, vara huvudmans förlängda arm och ha tillräckligt med kunskap om sitt uppdrag. I vår studie mötte vi en grupp människor med ett stort engagemang och en omtanke som gärna fick kosta i form av tid. Samtliga ansåg sig göra en god insats och hade i många fall byggt upp långvariga relationer till sina huvudmän.

Det vi kunde se som en kvalitetsbrist var den minimala kunskapen om SoL och LSS vilket kan leda till att huvudman kan missa insatser som denne har rätt till, om det inte finns någon annan som sörjer för detta. Vi upplevde att det fanns en osäkerhet när det gällde tillvägagångssättet vid eventuella missförhållanden för huvudman. God man nådde slutligen målet men genom som vi kunde se onödiga omvägar.

En större kunskap i SoL och LSS skulle ge de gode männen en kvalitetshöjning, på så sätt att de blev säkrare i vilka insatser huvudmännen har rätt till och i den här kunskapen ligger också hur överklaganden går till vid avslag av insats. För att kunna komma till rätta med eventuella missförhållanden bör god man ha grundläggande kunskap om hur organisationen i kommun och landsting fungerar. Det handlar om att komma till rätt instans direkt.

7.4 Vilka krav på kunskapsförmedling ska vi ställa på överförmyndarna

I båda kommunerna delas Kerstin Fälldins handbok ut ”god man eller förvaltare, en praktisk handbok”, vilket imponerade på oss eftersom vi upplevt en brist på kunskapsförmedling till god man när vi tagit del av aktuell litteratur. Det tas för givet att var och en på egen hand kan ta till sig denna handbok, det vill säga förstå innebörden. Genom utdelning av denna bok kan överförmyndaren invaggas i en falsk trygghet att god man fått den kunskap han/hon behöver. Hur många öppnar boken? Som vi ser det hade en studiecirkel runt litteraturen varit en bra metod för att ge god man en bra grund.

Vi anser att det i någon form bör finnas en obligatorisk utbildning. Avgörande för insatser, utan obligatorisk kunskap, blir gode mannens förkunskaper och detta innebär att skillnaderna kan bli stora för huvudmännen. Även Åsa Hansson påpekar i sin D-uppsats vikten av att samhället tar sitt ansvar när det gäller kunskapsförmedling till gode män (Hansson, 2000). I Uddevalla framkom att vissa ärenden blir alltmer komplicerade till exempel vid missbruk och hemlöshet, det här styrker vår uppfattning om obligatorisk utbildning. Om god man blir tydligare i sin roll kan vissa konflikter med till exempel omsorgspersonal undvikas. Båda kommunerna hävdar att deras utbildningsdagar som bygger på frivillighet är dåligt besökta.

I våra intervjuer framkommer en positiv inställning till obligatorisk utbildning, därför väcker det hos oss förvåning att erbjudna utbildningsdagar är dåligt besökta. Beror det låga deltagandet på illa vald tidpunkt, ointressant föreläsare eller helt enkelt ett oangeläget föreläsningssämne. I våra intervjuer gav de gode männen förslag på kunskap de skulle vilja ha och vi kunde se ett intresse i att förkovra sig. Om dessa positiva svar till utbildning var uppriktiga eller om det sades för att man trodde att det var vad vi ville höra är naturligtvis svårt att avgöra.

Utifrån de svar vi fått genom intervjuerna har tankar och idéer växt fram om hur en utbildning skulle kunna vara upplagd. Genom att i en studiecirkel diskutera olika situationer god man kan hamna i, bearbeta lagar som god man kommer i kontakt med samt lyssna och ta lärdom av redan befintliga gode mäns erfarenheter, skulle det kännas som om kunskapen sattes in i sitt sammanhang. Många av dagens gode män är pensionärer med en enorm yrkes- och livserfarenhet detta skulle bli en tillgång i studiecirkeln.

7.5 Förvalta egendom, bevaka rätt och sörja för person

Att godman uppdraget är indelat i tre delar verkar alla mycket klara över, det vi upptäckt är vilket problem det är att skilja de olika delarna åt. Som vi ser det kan inte ett godmansuppdrag vara indelat i tre delar då man inte kan bortse en bit i en människas liv, helheten är ett måste. Det går till exempel inte att förvalta egendom utan att sörja för person och bevaka rätt.

Det ska påpekas att arvodet är indelat i två områden, en för ekonomisk förvaltning och en för personlig omvårdnad. I varje område finns fyra kategorier som utgår från den tid uppdraget tar. Svenska kommunförbundet har riktlinjer, men det är kommunerna som sätter arvodet (Cirkulärdatabasen, 1990:120).

När vi träffade överförmyndarna i de två kommunerna reagerade vi genast på deras olika synsätt när det gällde att bevilja insatser. I Bengtsfors beviljades mycket sällan sörja för person det här motiverade överförmyndaren med att huvudmannen inte ska ha några onödiga kostnader för arvode och finns det släktingar eller personal på ett äldreboende så sköter de om sörja för person. Som vi ser det kan det här även vara en besparing för kommunen, i de fall som kommunen står för arvodet, det vill säga när huvudmannens tillgångar är under två prisbasbelopp, $2 \times 39\,400 = 78\,800$ kronor (2005). I Uddevalla däremot ansåg överförmyndaren det vara en svårighet att skilja på bevaka rätt och sörja för person och av den anledningen ingick oftast alla tre delarna i uppdraget. Hon ansåg det inte som självklart att anhöriga sörjer för person, det händer att hon får motivera sitt beslut till tingsrätten.

Vi har tagit del av föräldrabalken och handböcker som förklarar lagstiftningen, trots detta känner vi oss allt mer osäkra på vad de olika delarna i godmansuppdraget står för. När vi skulle göra våra intervjuer gick vi tillbaka och läste hur vi beskrivit de olika delarna, kände vi hur dess gick alltmer i varandra. När vi läste i SOU rapporten att det finns brister i föräldrabalkens regler om ställföreträdarskap för vuxna, fick vi bekräftat att det är oklart hur långt en förordnad ställföreträdarens behörighet sträcker sig (SOU 2004:112, BAND 1).

När vi gjorde intervjuerna med de gode männen bad vi dem definiera de olika delarna i godmansuppdraget, förvalta egendom, bevaka rätt och sörja för person. De olika delarna beskrevs genom att sätta in dom i sitt sammanhang på ett ganska likartat sätt. När de intervjuade beskrev förvalta egendom fanns det en tydlig klarhet i vad uppdraget innebar. Där det gällde bevaka rätt väcktes vår förvåning när vi i intervju efter intervju fick förtydliga att det inte enbart gällde ekonomiska rättigheter som till exempel ansökan om bostadsbidrag. Det vi försökte få fram var att det även kunde gälla rättigheter inom SoL och LSS. Sörja för person beskrevs väldigt lika av de intervjuade, men det utfördes mycket olika beroende på huvudmannens livssituation.

Det som överraskade oss var att sju av åtta gode män vi intervjuade utförde sörja för person, men bara fyra hade det i sitt uppdrag. I Uddevalla kommun hade samtliga intervjuade gode män alla tre delarna i sitt uppdrag. I Bengtsfors kommun hade ingen av de intervjuade gode männen sörja för person i sitt uppdrag, men tre utförde det. Vi upplevde en viss osäkerhet när vi frågade vilka delar som ingick i uppdraget i Bengtsfors kommun. Vi känner fortfarande en tveksamhet till vilka som hade bevaka rätt i sitt uppdrag, det gick här inte att få ett tydligt svar.

Vi upplever att den otydlighet som finns i lagstiftningen gällande god man resulterar i att överförmyndarens kunskap och synsätt kommer att ligga till grund för vad som kommer att ingå och hur godmansuppdraget kommer att utföras. Att som god man utföra sörja för person utan att det ingår i uppdraget kan innebära att god man inte blir tagen på allvar. Kan god man med ett beslut visa att han/hon sörjer för person ger detta som vi ser det en helt annan tyngd än att det görs ideellt.

Vi vill avsluta vår diskussion med att förmedla vilken villrådighet som existerar när det gäller insatsen sörja för person. Genom att delge utdrag av en dom som visar på problematiken. Skilda föräldrar till en son med hämmad förståndsutveckling ansökte om god man som skulle förvalta egendom och sörja för person. Som god man föreslog föräldrarna modern. Överförmyndaren beviljade godmanskapet men ansåg att sörja för person inte skulle ingå i uppdraget, då detta inte skulle vara mer omfattande än nödvändigt. Överförmyndaren

fick stöd i sin uppfattning av en kurator vid handikapp- och socialförvaltningen, som ansåg att det inte borde vara aktuellt med sörja för person då sonen bodde i föräldrahemmet och modern ändå utförde detta i egenskap av förälder. Föräldrarna vidhöll dock att sörja för person borde ingå i uppdraget, deras motivering var uppgiften att bevaka sonens rätt till insatser enligt LSS. Tingsrätten förordnade modern till god man med uppdrag att bevaka sonens rätt och förvalta hans egendom. Föräldrarna överklagade till Hovrätten och de avslog överklagandet. Ett nytt överklagande gjordes av föräldrarna, överförmyndaren bestred ändring och Högsta domstolen avgjorde målet efter föredragning. Högsta domstolen gav föräldrarna rätt och moderns godmanskap innehöll nu förvalta egendom, bevaka rätt och sörja för person. Att modern bistått sonen i personliga angelägenheter var inget hinder för att hon skulle beviljas sörja för person i sitt uppdrag. Högsta domstolen såg det tvärt om som naturligt att godmanskapet skulle innehålla även denna uppgift (NJA I sid.1999:691). Det här domslutet styrker den diskussion vi har fört under arbetets gång.

8 Avslutning

Vi har fått många funderingar om hur ett godmanskap borde se ut och en tanke är att uppdraget skulle vara uppbyggt med sörja för person som grund, detta för att betona individens rättigheter istället för ekonomins möjligheter.

Obligatorisk utbildning ser vi som nödvändig för att få en jämnare kvalitet på de gode männen. Det bör också göras en inventering av de närliggande aktörerna såsom kontaktpersoner och personligt ombud, för att få en tydlig rollfördelning. Samhället bör ställa sig frågan hur många aktörer som ska finnas på marknaden? Med det lagförslag som ska tas 2007 finns vårdombud, ställföreträdare och framtidsfullmakt. Går det att samordna dessa aktörer så att huvudman och övriga samhällsmedborgare får en klarhet i vem som ska göra vad, eller håller vi på att skapa en elitgrupp som tar över i det allt mer komplicerade samhället.

Vi vill lämna följande forskningsfrågor vidare:

- För vems skull finns god man, ligger det i huvudmans intresse eller är det ett sätt för samhället att slippa anpassa sig till de svaga?
- Hur kommer det sig att anhöriga med stöd av Föräldrabalken 16 kap 7 § kan frångå den stark sekretess överförmyndaren i övrigt har, det vill säga får ta del av huvudmans akt hos överförmyndaren?

Referenser

Andersson, Karl-Olof (1993). *Vårt dramatiska sekel. Från sekelskifte till 20-tal*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.

Berger, Ossian (1883). *Om tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt om förmyndarekammrar enligt svensk rätt*. Uppsala: EDV Bergling.

Fälldin, Kerstin (1996). *God man eller förvaltaren praktisk handbok*. Stockholm: LTs förlag.

Giddens, Anthony (1998). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Grunewald, Karl(1998).”Utvecklingsstörda snuvas på pengar”. *Dagens nyheter* 981027.

Hansson, Åsa (2000). När huvudmannen har funktionshindret grav utvecklingsstörning - om godmanskaper och inflytande enligt LSS. *D-uppsats Lunds universitet/2000*. Hämtad 8/2 2005
<http://theses.lub.lu.se/undergrad/scarch.tkl?fieldquery1=pubid&query1=soch02054&recordformat=display>

Holgersson, Leif (2002). *Socialpolitik och socialt arbete*. Göteborg: Norstedts juridik AB.

Holmberg, Sten (1996). *God man och förvaltare*. Lund: Studentlitteratur.

Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

NJA 1999:691. Fråga om omfattningen av godmanskaper enligt 11 kap 4 § FB.

Penton, Hillevi & Skog, Britt-Marie (1995). ”godmanskaper och förvaltare för personer som omfattas av lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade (LSS)” Halmstad: Conator Förlag.

Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans*. Lund: Studentlitteratur.

Sehlin, Erik (2003). *förmyndare god man och förvaltare*. Stockholm: Komentus.

Sekretesslagen (1980:100). Hämtad 15 Mars, 2005-05-16

<http://www.notisum.se/rnp/SLS/LAG/19800100.HTM>

Socialstyrelsens meddelandeblad nr 14/2000. November 2000.

SOU 2004:112 *Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna*. Slutbetänkande av utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare.

Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet.(1990). Underlag för kommunala beslut om ersättning till förordnade förmyndare för underåriga, gode män och förvaltare.

Cirkulär databasen/1990:120. Hämtad 22 april, 2005

<http://uno.svekom.se/skbibl/cirkdoc.jsp?searchpage=http://www.svekom.se/cirkular/b...>

Intervjuguide

Vi har valt att dela in vår intervju i följande tema och är införstådda med att nya underfrågor kan dyka upp under samtalets gång.

1. Den gode mannen.

Vad är din ålder?

Kön?

Vilken utbildning har du?

Vad är din yrkesbakgrund?

Har du varit aktiv i någon förening?

Är du partipolitiskt engagerad?

2. Rekrytering av god man.

Hur väcktes ditt intresse för att bli god man?

Hur länge har du haft uppdrag som god man?

Hur många huvudmän har du nu?

Är du anhörig till huvudman?

Hur fick du ditt första uppdrag som god man? På vems initiativ? Berätta!

3. Kunskap/Utbildning

Vilken information har du fått om uppdraget god man från överförmyndaren?

På vilka andra sätt har du lärt dig att vara god man?

Vilka kunskaper och egenskaper anser du att en god man bör ha?

Var informationen tillräcklig?

Vilken slags utbildning efterlyser du? Hur tänker du om vi säger en obligatorisk utbildning?

4. Definiera begrepp

Förvalta egendom

Bevaka rätt

Sörja för person

Berätta vad dessa uppgiftsområden betyder för dig när du utför uppdraget som god man?

Hur stor del av din tid lägger du på de olika delarna?

5. Omvärldens kunskap

Har omsorgspersonal tillräckligt med kunskap om god man uppdraget?

Får du någon gång bekräftelse på att du utför en viktig insats i samhället. Varifrån? Berätta!

Har det hänt att du blivit klandrad i ditt uppdrag som god man?

Vad är skälet till att du fortsätter med uppdraget som god man?

Har du någon gång tänkt avsäga dig uppdraget som god man? Berätta!

Hej!

Vi är två kvinnliga studenter Maria och Wenche som läser socialpedagogiska programmet på högskolan i Vänersborg. Nu i vår skriver vi vårt examensarbete som handlar om god man. Vårt intresse är att se hur uppdraget fungerar och ser ut i dagens samhälle. Vi har tagit del av historisk litteratur för att få en uppfattning om hur uppdraget som god man såg ut i slutet av 1700-talet fram till nu.

När vi började intressera oss för god man upptäckte vi att det är väldigt lite skrivet. Det tyckte vi var konstigt då vi anser det vara ett betydelsefullt uppdrag, en viktig insats som görs av en frivillig person.

Enligt kommunförbundet var antalet gode män 37 720 stycken år 2000, det här visar på en betydande omfattning och trots det har vi haft svårt att få bredd på litteratur inom området. För att få en bild av hur det är att vara god man vill vi intervjua fem gode män i Bengtsfors kommun och fem gode män i Uddevalla kommun. Samtliga har valts ut slumpmässigt, naturligtvis är du anonym inga namn kommer att återges i arbetet.

Det skulle vara oss till stor hjälp i vårt arbete om du vill och har möjlighet att ställa upp på en intervju som kommer att ta cirka en timme.

Vi kommer att ta telefonkontakt inom en vecka för att höra om du har möjlighet att ställa upp och då kan vi också svara på frågor om det är något som är oklart.

Tid och plats kan vi bestämma tillsammans.

Tack på förhand, hoppas att vi ses. Är det något du undrar över får du gärna ringa någon av oss.

Med vänlig hälsning

Maria Svantesson & Wenche Eléhn
0531-12185 0531-12233

